

Lipsa introducerii părții responsabile civilmente în cursul urmăririi penale: un nou caz de restituire a cauzei la procuror

Failure to introduce the civilly liable party during the criminal investigation: a new case of returning the case to the prosecutor

Lect. univ. dr. **Bianca-Codruța POPEȚI***
Universitatea Europeană „Drăgan” Lugoj
Facultatea de Drept

Abstract

The amendments to the Code of Criminal Procedure by Law no. 201/2023 establish a new hypothesis of returning the case to the prosecutor from the perspective of the rights of the injured party and the civilly liable party. The amendments to articles 20 and 21 of the Code of Criminal Procedure impose on the prosecutor obligations that are closely related to the regularity and legality of the indictment and the correct establishment of the procedural framework.

Keywords: irregularity; restitution, injured person; civilly liable party; restitution; relative nullity.

Rezumat

Modificările aduse Codului de procedură penală prin Legea nr. 201/2023 instituie o nouă ipoteză de restituirea a cauzei la procuror din perspectiva drepturilor persoanei vătămate și a părții responsabile civilmente. Amendamentele art. 20 și 21 C. pr. pen. impun în sarcina procurorului obligații care sunt intim legate de legalitatea și regularitatea rechizitoriului, dar și de corecta stabilire a cadrului procesual.

Cuvinte-cheie: neregularitate, restituire, persoană vătămată, parte responsabilă civilmente, refacere, nulitate relativă.

1. Considerații introductive

Instituția camerei preliminare a reprezentat un răspuns al legiuitorului la realitatea judiciară, realitate care a adus critici constante din partea Curții Europene a Drepturilor Omului. Asigurarea unui cadru procesual clar, echitabil și complet au determinat, în cazuri complexe, cel puțin, o dilatare semnificativă a procesului, astfel că celeritatea procesului a devenit o prioritate pentru legiuitorul penal.

Expunerea de motive înaintată de Ministerul Justiției către Parlamentul României în fundamentarea inițiativei legislative cuprinse în cadrul art. 342 C. pr. pen. și următoarele susține cele prezentate mai sus, arătându-se că „prin reglementarea procedurii camerei preliminare se urmărește rezolvarea chestiunilor ce țin de legalitatea trimerii în judecată și de legalitatea administrării probelor, asigurându-se premisele pentru soluționarea cu celeritate a cauzei în fond”¹.

* bianca.popeti@yahoo.com.

¹ Ministerul Justiției, Expunere de motive Proiectul Legii privind Codul de procedură penală, <https://www.juridice.ro/wp-content/uploads/2015/07/Expunere-de-motive-Proiectul-Legii-privindCodul-de-procedura-penala-forma-transmisaParlamentului.doc>.

Etapa camerei preliminare asigură coordonatele de legalitate și echitabilitate în care poate avea loc analiza fondului acuzației în materie penală. Am putea avea tentația de a crede că aceste coordonate se regăsesc exclusiv în cadrul art. 342 C. pr. pen., însă lectura coroborată a următoarelor dispozițiilor care îi succed acesteia dovedesc contrariul. Articolul 342 C. pr. pen. conturează obiectul camerei preliminare împreună cu art. 346 alin. (3) lit. a) teza finală C. pr. pen., enunțând elementul de regularitate (cu influențe asupra legalității) al posibilității stabilirii cadrului procesual. Din perspectiva art. 346 alin. (3) lit.

a) teza finală C. pr. pen. cadrul procesual implică, pe de-o parte, lămurirea obiectului judecății (privit din perspectiva configurației acuzației în materie penală, a încadrării juridice și a descrierii situației de fapt care să ajute judecătorul să analizeze condiția tipicității faptei prevăzute de legea penală) și, pe de-altă parte, lămurirea limitelor judecății (unde prezintă real interes subiecții procesuali, aspect care interesează prezenta lucrare).

Exigența impusă de legiuitor cu privire la necesitatea fixării și decelării limitelor judecății responsabilizează procurorul în demersul său de cooptare în ansamblul procesual a tuturor subiecților procesuali pe care norma de incriminare îi permite. Obligația procurorului nu se limitează la identificarea subiecților activi și pasivi ai infracțiunilor cercetate, ci implică o analiză mult mai amplă a drepturilor acestor subiecți, drepturi care pot presupune și angrenarea în proces a unor alte persoane, cum ar fi partea responsabilă civilmente.

2. Contextul legislativ privitor la introducerea părții responsabile civilmente în procesul penal

Varianta normativă anterioară anului 2023 prevedea în cadrul art. 21 alin. (1) C. pr. pen. că introducerea părții responsabile civilmente în procesul penal putea avea loc până la debutul cercetării judecătorești, având în vedere că aceste dispoziții se completeau cu cele de la art. 20 alin. (1) C. pr. pen. Prin urmare, atât constituirea de parte civilă, cât și introducerea în cauza părții responsabile civilmente se puteau face cel mai târziu până la momentul începerii cercetării judecătorești, iar anterior acestui moment procesual nu exista nici o cenzură temporală asupra modalității în care persoana vătămată își exercita drepturile procesuale din perspectiva laturii civile.

Opțiunea legiuitorului pentru această limită temporală a determinat intervenția Curții Constituționale, care, prin Decizia nr. 257/2017 a Curții Constituționale referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art. 20 alin. (1) și art. 21 alin. (1) din Codul de procedură penală² a adus amendamente importante. Dispoziția cuprinsă în art. 21 alin. (1) C. pr. pen. crea premisele unor eventuale încălcări ale drepturilor procesuale de care se bucurau părțile civile. Conform art. 86 C. pr. pen. părții responsabile civilmente îi sunt recunoscute aceleași drepturi pe care le are și persoana vătămată, exercitarea acestora urmând a avea loc în limitele și scopul soluționării acțiunii civile. În măsura în care persoana vătămată a optat pentru constituirea de parte civilă după finalizarea urmăririi penale și sesizarea instanței cu rechizitoriu, chiar și după finalizarea camerei preliminare, partea responsabilă civilmente era privată de posibilitatea de a consulta dosarul de urmărire penală, de a face apărări și de a propune probe care să-i profite poziției sale procesuale și, mai mult decât atât, nu ar fi putut formula critici în cursul camerei preliminare cu privire la legalitatea sesizării acesteia, legalitatea și echitabilitatea probelor și a actelor procesuale întocmite. În consecință, s-a apreciat, în mod justificat, că drepturile recunoscute părții responsabile civilmente în procesul penal erau pur iluzorii.

S-ar fi putut susține că partea responsabilă civilmente ar fi avut posibilitatea de a contesta temeinicia acuzației penale și de a propune probe noi în cursul judecății, conform art. 374 alin. (5) și (6) C. pr. pen., însă această prerogativă nu este suficientă pentru a conferi un conținut real dreptului la apărare de care se bucură acest subiect procesual. Fundamentarea acuzației pe baza materialului probator are loc, în proporție covârșitoare, în cursul urmăririi penale, fiind obligația organelor de urmărire penală să dovedească suficiența acestuia. Din aceasta perspectivă apare ca esențială participarea părții responsabile civilmente încă din cursul urmăririi penale, pentru a da posibilitatea unei influențe reale

² Publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 472 din 22 iunie 2017.

asupra acestui material probator. În mod evident, interesul procesual al părții responsabile civilmente este dovedirea lipsei întrunirii condițiilor pentru ca inculpatul să răspundă în plan civil, or elementele răspunderii penale și a celei civile se întrepătrund.

Încălcarea dreptului la apărare poate continua și în cursul camerei preliminare, etapă în care se stabilește fundamentul legal și echitabil al urmăririi penale, ca premisă esențială pentru începerea judecății.

Partea responsabilă civilmente nu ar fi avut posibilitatea să invoce cauza de nulitate relativă sau anumite cazuri de nulitate absolută care vizează etapa urmăririi penale, față de limitările impuse de art. 281 alin. (4) lit. a) C. pr. pen. și art. 282 alin. (4) lit. a) C. pr. pen.

Aceste critici au fost însușite de Curtea Constituțională, care a arătat în decizia anterior menționată că „după rămânerea definitivă a soluției dispuse de judecătorul de cameră preliminară, nu mai există niciun temei legal în baza căruia partea responsabilă civilmente, care nu a fost prezentă în camera preliminară, să poată formula cereri ori excepții referitoare la aspecte deja analizate în această fază procesuală, în special cu privire la legalitatea mijloacelor de probă care servesc la stabilirea existenței, respectiv a întinderii prejudiciului (rapoarte de expertiză sau constatare). Or, rezultatul procedurii în camera preliminară referitor la stabilirea legalității administrării probelor și a efectuării actelor procesuale de către organele de urmărire penală are o influență directă asupra desfășurării judecății pe fond, putând să fie decisiv pentru stabilirea vinovăției/nevinovăției inculpatului, aspect de care depinde, în mod esențial, și soluționarea laturii civile a procesului penal”.

Decizia nr. 257/2017 a Curții Constituționale referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art. 20 alin. (1) și art. 21 alin. (1) C. pr. pen.³ reprezintă un nou instrument care continuă misiunea instanței de control constituțional de avertizare asupra necesității conferirii etapei camerei preliminare unui caracter contradictoriu, echitabil și care să ofere garanții reale ale respectării dreptului la apărare. Poziția de inferioritate procesuală a părții responsabile civilmente și gravele încălcări care i se puteau aduce în această etapă procesuală, etapă în care sunt verificate aspecte esențiale ale legalității urmăririi penale, a determinat intervenția instanței de control constituțional în repetate rânduri, începând din anul 2014. Relevante sunt Decizia nr. 641/2014 referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art. 344 alin. (4), art. 345, art. 346 alin. (1) și art. 347 din Codul de procedură penală⁴ și Decizia nr. 631/2015 referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art. 344 alin. (2) și (3), art. 345 alin. (3), art. 346 alin. (2) și art. 347 alin. (1) din Codul de procedură penală⁵, care au condus la amendarea art. 344 alin. (4) C. pr. pen., art. 345 alin. (1) C. pr. pen., art. 346 alin. (1) C. pr. pen. și art. 347 alin. (3) C. pr. pen.

În esență, au fost declarate neconstituționale aceste prevederi care excludeau participarea la soluționarea cererilor și excepțiilor invocate în cursul camerei preliminare a unor subiecți procesuali, dar și posibilitatea acestora de a formula căi de atac împotriva încheierii judecătorului de cameră preliminară. Din conținutul acestor două decizii relevante pronunțate de Curtea Constituțională se desprinde paradigma în care trebuie privită etapa camerei preliminare, paradigmă a cărei configurație este conturată și în anul 2017, prin Decizia nr. 257/2017 a Curții Constituționale referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art. 20 alin. (1) și art. 21 alin. (1) C. pr. pen.⁶. Această paradigmă este jalonată de art. 6 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului, cu privire la care instanța de control constituțional a arătat că „în perspectiva principiului contradictorialității, ca element definitoriu al egalității de arme și al dreptului la un proces echitabil, atât părții civile, cât și părții civilmente responsabile trebuie să li se ofere aceleași drepturi ca și inculpatului, așa încât, odată citate, partea civilă și partea responsabilă civilmente iau cunoștință despre desfășurarea procedurii în fața judecătorului de cameră preliminară și au dreptul să consulte toate documentele existente în dosarul cauzei, inclusiv rechizitoriul, fiindu-le asigurate, în acest fel, toate drepturile și garanțiile procesuale pe care dreptul la un

³ Publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 472 din 22 iunie 2017.

⁴ Publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 887 din data de 05 decembrie 2014.

⁵ Publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 831 din data de 06 decembrie 2015.

⁶ Publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 472 din 22 iunie 2017.

proces echitabil le presupune în faza procesuală analizată”⁷. Tot din perspectiva art. 6 din Convenție, Curtea a mai statuat că „restrângerea sferei titularilor contestației în camera preliminară doar la procuror și inculpat determină încălcarea dreptului de acces la justiție – consacrat de normele constituționale și convenționale precitate – al părții civile și părții responsabile civilmente, având în vedere faptul că rezultatul procedurii în camera preliminară referitor la stabilirea legalității administrării probelor și a efectuării actelor procesuale de către organele de urmărire penală are o influență directă asupra desfășurării judecății pe fond, putând să fie decisiv pentru stabilirea vinovăției/nevinovăției inculpatului”⁸.

Garanțiile procesuale care să asigure o exercitare efectivă și eficientă a dreptului la apărare de către toți subiecții procesuali, cu precădere din perspectiva părții responsabile civilmente, impuse de Curtea Constituțională, au determinat legiuitorul să corecteze aceste situații de inechitate. Amendarea legislativă care prezintă interes pentru acest studiu a avut loc prin Legea nr. 201/2023, care modifică, printre altele, prevederile art. 21 alin. (1) C. pr. pen. În prezent, din 09.07.2023 partea responsabilă civilmente poate fi introdusă în procesul penal, la cererea părții civile, însă doar până la rezolvarea cauzei de către procuror. În varianta normativă anterioară introducerea părții responsabile civilmente putea avea loc cel mai târziu până la începerea cercetării judecătorești, întrucât art. 21 alin. (1) C. pr. pen. împrumuta termenul stabilit în cadrul art. 20 alin. (1) C. pr. pen. Prin urmare, persoana vătămată are în continuare posibilitatea de a se constitui parte civilă până la începutul cercetării judecătorești, dar în măsura în care nu va putea solicita introducerea părții responsabile civilmente până la emiterea rechizitoriului, își va putea îndrepta pretențiile civile exclusiv împotriva inculpatului.

Opinăm că rezolvarea cauzei de către procuror este echivalentă cu emiterea rechizitoriului, concluzie desprinsă din art. 327 C. pr. pen. Se observă că legiuitorul folosește în cadrul art. 21 alin. (1) C. pr. pen. sintagma „până la rezolvarea cauze de către procuror”, iar art. 327 se intitulează „rezolvarea cauzelor” și prevede modalitățile în care o cauză penală poate fi finalizată de procuror. Conform art. 327 lit. a) C. pr. pen. rezolvarea cauzei de procuror poate avea loc prin emiterea rechizitoriului. Folosirea aceleiași sintagme în ambele texte de lege susține ipoteza unei echivalări fidele a celor sintagme. Așadar, cererea părții civile de introducere a părții responsabile civilmente poate avea loc până la momentul emiterii rechizitoriului, adică până la momentul ieșirii actului de sesizare de la unitatea de parchet și al sesizării instanței de judecată. Apreciem că această cerere ar putea fi formulată și după întocmirea rechizitoriului, dar până la emiterea lui, cele două noțiuni nefiind identice. După întocmirea rechizitoriului acesta este verificat de către procurorul ierarhic superior sub toate aspectele de legalitate și temeinicie. Astfel, formularea unei cereri de către partea civilă poate justifica soluția procurorului ierarhic superior de invalidare a rechizitoriului, pentru a se asigura respectarea art. 21 alin. (1) C. pr. pen.

În plus, după cum vom vedea, prin Legea nr. 201/2023 a fost instituită și obligația corelativă a procurorului de a întreba, în mod expres, persoana vătămată dacă dorește introducerea în cauză a părții responsabile civilmente, anterior rezolvării cauzei. Prin urmare, în măsura în care procurorul de caz nu a respectat prevederile art. 20 alin. (1)¹ C. pr. pen. și a întocmit rechizitoriul, procurorul ierarhic superior va putea infirma actul de sesizare a instanței, fiind o chestiune de legalitate.

Legea nr. 201/2023 armonizează art. 20 alin. (1) C. pr. pen. cu art. 21 alin. (1) C. pr. pen., păstrând în continuare prerogativa persoanei vătămate de a se constitui parte civilă până la începutul cercetării judecătorești. Având în vedere că introducerea părții responsabile civilmente în procesul penal nu se mai poate face decât în cursul urmăririi penale, iar titularul unic al acestei cereri este doar partea civilă, legiuitorul a apreciat că acest din urmă subiect procesat trebuie conștientizat cu privire la limita temporală până la care își poate exercita dreptul de angrenare în procesul penal și partea responsabilă

⁷ Decizia nr. 641/2014 a Curții Constituționale referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art. 344 alin. (4), art. 345, art. 346 alin. (1) și art. 347 din Codul de procedură penală, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 887 din data de 05 decembrie 2014.

⁸ Decizia nr. 631/2015 a Curții Constituționale referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art. 344 alin. (2) și (3), art. 345 alin. (3), art. 346 alin. (2) și art. 347 alin. (1) din Codul de procedură penală, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 831 din data de 06 decembrie 2015.

civilmente. În acest sens, potrivit art. 20 alin. (1¹) C. pr. pen. „anterior rezolvării cauzei, organul de urmărire penală are obligația de a întreba persoana vătămată dacă se constituie parte civilă și dacă cere introducerea în cauză a părții responsabile civilmente, încheind un proces-verbal în acest sens”.

Încălcarea de către organul de urmărire penală acestei obligații, dar mai ales a celei prevăzute de art. 21 alin. (1) C. pr. pen., a suscitat probleme în practica judiciară în ceea ce privește consecințele în etapa camerei preliminare, efectele asupra dreptului părții civile de a obține o satisfacere efectivă a pretențiilor civile, dar și consecințele asupra drepturilor părții responsabile civilmente.

Consecințele lipsei informării persoanei vătămate asupra posibilității sale de a se constitui parte civilă și de a solicita introducerea în cauză a părții responsabile civilmente, precum și omisiunea sau refuzul procurorului de a introduce partea responsabilă civilmente cu toate că a existat o solicitare expresă în cursul urmăririi penale, au făcut obiectul unei ample analize într-o serie de cauze aflate pe rolul instanțelor din circumscripția Curții de Apel Timișoara, dintre care putem aminti încheierile penale din datele de 20.11.2023 și 24.11.2023, pronunțate în dosarul nr. 4542/30/2023/a1 de către judecătorul de

cameră preliminară din cadrul Tribunalului Timiș, definitive prin încheierea penală nr. 5/CO/CP/12.01.2024 a judecătorilor de cameră preliminară din cadrul Curții de Apel Timișoara⁹, încheierile penale din datele de 22.10.2024 și 28.11.2024, pronunțate în dosarul nr. 3120/30/2024/a1 de către judecătorul de cameră preliminară din cadrul Tribunalului Timiș, definitive prin încheierea penală nr. 12/CO/CP/23.01.2025 a judecătorilor de cameră preliminară din cadrul Curții de Apel Timișoara¹⁰, încheierea penală din 31.10.2024, pronunțată de judecătorul de cameră preliminară din cadrul Judecătoriei Sănnicolau Mare, în dosarul nr. 2205/295/2024/a1, definitivă prin Decizia nr. 1430/CONT/18.12.2024, pronunțată de judecătorii de cameră preliminară din cadrul Tribunalului Timiș¹¹.

3. Efecte asupra drepturilor părții civile

Din economia art. 20 alin. (1¹) C. pr. pen. procurorul are obligația concomitentă de a întreba persoana vătămată dacă se constituie parte civilă și dacă solicită introducerea în cauză a părții responsabile civilmente. Cu titlu prealabil, apreciem că această obligație subzistă numai în cazul acelor infracțiuni susceptibile de latură civilă, fiind pur teoretică și extrem de formalistă exercitarea acestei obligații în situația în care, în mod evident, o eventuală acțiune civilă în procesul penal ar fi inadmisibilă.

Cu toate acestea, așa cum s-a arătat în încheierile și deciziile penale citate, procurorul nu are posibilitatea de a face aprecieri cu privire la temeinicia constituirii de parte civilă și a pretențiilor formulate, dar nici cu privire la legalitatea acesteia, sub aspectul respectării condițiilor formale prevăzute de art. 20 alin. (2) C. pr. pen¹².

Apreciem că un argument care stă la baza acestui raționament rezultă din prevederile art. 328 alin. (1) C. pr. pen., dar și din ale art. 327 lit. a) C. pr. pen., în acord cu care prin rechizitoriu procurorul se pronunță asupra laturii penale, dispunând trimiterea în judecată a inculpatului. Prin urmare, textele de lege anterior menționate nu susțin ipoteza conform căreia procurorul soluționează cauza și sub aspectul laturii civile (concluzie desprinsă din cele două texte de lege, care prevăd că se emite rechizitoriul, adică

⁹ <https://www.rejust.ro/intern/ee7d33e79>.

¹⁰ https://www.rejust.ro/intern/98ed64ggg?highlight_phrase=3120/30/2024/a1.

¹¹ https://www.rejust.ro/intern/86g242d48?highlight_phrase=2205/295/2024/a1.

¹² Această problemă a fost tratată prin încheierile penale din data de 20.11.2023 și 24.11.2023 pronunțate în dosarul nr. 4542/30/2023/a1 de către judecătorul de cameră preliminară din cadrul Tribunalului Timiș, definitive prin încheierea penală nr. 5/CO/CP/12.01.2024 a judecătorilor de cameră preliminară din cadrul Curții de Apel Timișoara, <https://www.rejust.ro/intern/ee7d33e79>. În cursul urmăririi penale, persoana vătămată, prin apărătorul ales, a precizat că se constituie parte civilă împotriva inculpatului minor, urmând să își precizeze pretențiile ulterior procurării de înscrisuri. Procurorul de caz a omis să întrebe persoana vătămată dacă dorește introducerea în cauză a părții responsabile civilmente și a emis rechizitoriul fără angrenarea în procesul penal a acestui subiect procesual. În procedura camerei preliminare, cu ocazia dezbaterii regularității actului de sesizare a instanței, procurorul de caz a susținut că cererea de constituire de parte civilă era inadmisibilă, întrucât nu respecta toate cerințele impuse de art. 20 alin. (2) C. pr. pen., printre care și indicarea întinderii pretențiilor, iar din acest motiv nu se activează obligația de a consulta în privința introducerii părții responsabile civilmente în procesul penal.

se soluționează cauza, dacă se apreciază că se impune trimiterea în judecată a inculpatului), ci doar face mențiuni necesare soluționării cauzei *lato sensu*. Se poate constata că mențiunile privitoare la acțiunea civilă sunt doar auxiliare, nefiind prevăzute expres, spre deosebire de măsurile asigurătorii, de siguranță sau preventive, conform art. 286 alin. (2), art. 330 și art. 331 C. pr. pen. [enumerate de art. 328 alin. (1) C. pr. pen., care reglementează conținutul rechizitoriului].

Analiza admisibilității și temeiniciei constituirii de parte civilă reprezintă atributul exclusiv al instanței de judecată, cu ocazia judecării cauzei în fond. În consecință, apreciem că independent de admisibilitatea sau temeinicia pretențiilor civile, cu excepția acelor infracțiuni care nu presupun posibilitatea atașării laturii civile la cea penală, acesta are obligația să îi permită persoanei vătămate să solicite introducerea în cauză a părții responsabile civilmente, tocmai pentru a-i da și acesteia posibilitatea de a participa la dezbaterile asupra acestei chestiuni.

Un alt argument care susține opinia exprimată anterior derivă și din prevederile art. 20 alin. (1) C. pr. pen. Persoana vătămată nu este obligată să se constituie parte civilă în cursul urmăririi penale, ci doar până în momentul începerii cercetării judecătorești, astfel că procurorul nici nu ar avea oportunitatea de a face o analiză asupra legalității și temeiniciei acestei constituirii de parte civilă, dacă persoana vătămată alege să își exercite acest drept după rezolvarea cauzei de către procuror.

Așadar, apreciem că este suficient ca persoana vătămată să își anunțe intenția de a se constitui parte civilă.

Mai mult decât atât, aplicând interpretarea gramaticală, se poate observa că legiuitorul impune concomitența acestor două întrebări pe care organul de urmărire penală trebuie să le adreseze persoanei vătămate. Art. 20 alin. (1¹) C. pr. pen. folosește conjuncția „și”, ceea ce întărește convingerea că adresarea celor două întrebări trebuie să aibă loc concomitent, iar nu succesiv.

În ceea ce privește consecințele încălcării prevederilor art. 20 alin. (1¹) C. pr. pen. și ale art. 21 alin. (1) C. pr. pen., în situațiile în care procurorul fie nu întreabă persoană vătămată dacă dorește introducerea în cauză a părții responsabile civilmente, fie o întreabă, dar în ambele ipoteze nu introduce partea responsabilă civilmente până la emiterea rechizitoriului, apreciem că acestea trebuie analizate din perspectiva dreptului la apărare al persoanei vătămate. Apreciam că se aduce atingere mai degrabă dreptului la apărare, decât dreptului de acces la această procedură, privit ca o componentă a dreptului de acces la o instanță. Dreptul la apărare poate presupune și asigurarea de către procuror și de instanțele de judecată a unui cadru procesual complet, care să îi permită persoanei vătămate să își exercite drepturile de natură substanțială.

Dreptul la apărare poate fi privit și din perspectiva dreptului de a fi informată asupra drepturilor procesuale pe care le are, conform art. 81 lit. a) C. pr. pen.

Apreciam că nesocotirea prevederilor art. 20 alin. (1¹) C. pr. pen. și art. 21 alin. (1) C. pr. pen. încalcă dreptul persoanei vătămate de a obține o compensare reală, nu doar ipotetică, prejudiciilor de ordin material sau moral. Din aceasta perspectivă, apare ca fiind evidentă dorința persoanei vătămate de a atrage în procesul penal partea responsabilă civilmente, subiect procesual care are resursele financiare necesare acoperirii pretențiilor formulate.

În plus, părții civile îi este răpită inclusiv vocația de a reține solidaritatea debitorilor, conform art. 1.443 C. civ.

Așa cum s-a arătat prin Încheierile penale din datele de 20.11.2023 și 24.11.2023, pronunțate în dosarul nr. 4542/30/2023/a1 de către judecătorul de cameră preliminară din cadrul Tribunalului Timiș, definitive prin Încheierea penală nr. 5/CO/CP/12.01.2024 a judecătorilor de cameră preliminară din cadrul Curții de Apel Timișoara¹³ și prin Încheierile penale din datele de 22.10.2024 și 28.11.2024, pronunțate în dosarul nr. 3120/30/2024/a1 de către judecătorul de cameră preliminară din cadrul Tribunalului Timiș, definitive prin Încheierea penală nr. 12/CO/CP/23.01.2025 a judecătorilor de cameră

¹³ <https://www.rejust.ro/intern/ee7d33e79>.

preliminară din cadrul Curții de Apel Timișoara¹⁴, persoana vătămată are tot interesul, de asemenea, de a-i fi soluționată integral acțiunea civilă, iar nu scindat.

Este adevărat că partea civilă are posibilitatea de a se adresa instanțelor civile împotriva părții responsabile civilmente, în acord cu prevederile art. 27 alin. (1) C. pr. pen., însă această posibilitate nu este aptă să îi asigure acesteia o compensare a pretențiilor, ci, dimpotrivă, ar presupune o prelungire a prejudiciilor de ordin material și emoțional. Apreciem că o astfel de opțiune presupune un demers judiciar întârziat, care i-ar afecta semnificativ dreptul la o reparație urgentă a pretinselor daune morale și materiale. Rațiunea alăturării acțiunii civile celei penale vizează tocmai această formă de protecție a victimelor infracțiunilor, de a obține, mai rapid, compensații bănești.

4. Efectele asupra drepturilor părții responsabile civilmente

Omisiunea angrenării părții responsabile civilmente în cursul urmăririi penale afectează dreptul la apărare al părții responsabile civilmente care trebuie recunoscut în procesul penal, parte care este, astfel, împiedicată să participe la amplul proces de strângere și administrare a probelor pe baza cărora acuzația penală se va fundamenta. Raportat la împrejurarea că partea responsabilă civilmente va răspunde pecuniar pentru prejudiciile provocate de inculpat, interesul său procesual de a propune probe, de a formula apărări și cereri pe latură penală este evident. De altfel, acest aspect a fost reținut ca argument și în Decizia nr. 641/2014 a Curții Constituționale referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art. 344 alin. (4), art. 345, art. 346 alin. (1) și art. 347 din Codul de procedură penală¹⁵, decizie prin care s-a arătat că „din reglementarea obligațiilor care îi incumbă părții responsabile civilmente, reiese că aceasta împreună cu inculpatul formează un grup procesual obligat la repararea prejudiciului cauzat prin infracțiune. Astfel, partea responsabilă civilmente are interesul înlăturării condițiilor care ar atrage răspunderea sa civilă. Mai mult decât atât, potrivit art. 85 alin. (1) și art. 87 alin. (1) din Codul de procedură penală, atât partea civilă cât și partea responsabilă civilmente se bucură de drepturile prevăzute la art. 81 din același cod, dintre care Curtea reține dreptul acestora de a propune administrarea de probe de către organele judiciare, de a ridica excepții și de a pune concluzii, de a formula orice alte cereri ce țin de soluționarea laturii penale a cauzei și de a consulta dosarul, în condițiile legii. Din această perspectivă, astfel cum a statuat și prin Decizia nr. 482 din 9 noiembrie 2004, anterior citată, Curtea apreciază că părții civile și celei civilmente responsabile nu le este străin interesul pentru soluționarea laturii penale a procesului, în condițiile în care de stabilirea existenței faptei penale și a vinovăției inculpatului judecat în cauză depinde și soluționarea laturii civile a procesului. Mai mult, cu același prilej, Curtea a reținut că partea civilă, partea civilmente responsabilă și inculpatul au aceeași calitate, de părți și prin urmare se află în aceeași situație”.

Din punctul de vedere al garanțiilor procesuale, angrenarea părții responsabile civilmente încă din cursul urmăririi penale prezintă avantajul participării directe și a unei reale influențe asupra materialului probator administrat în cursul urmăririi penale.

Apreciem că posibilitatea chemării în judecată pe cale separată a părții responsabile civilmente nu reprezintă o garanție procesuală suficientă, având în vedere efectele unei sentințe penale față de procesul civil. Relevante sunt prevederile art. 28 alin. (1) C. pr. pen., în acord cu care „hotărârea definitivă a instanței penale are autoritate de lucru judecat în fața instanței civile care judecă acțiunea civilă, cu privire la existența faptei și a persoanei care a săvârșit-o. Instanța civilă nu este legată de hotărârea definitivă de achitare sau de încetare a procesului penal în ceea ce privește existența prejudiciului ori a vinovăției autorului faptei ilicite”. Așadar, constatăm că cele mai importante elemente ale răspunderii civile delictuale, respectiv existența faptei ilicite și a persoanei care a săvârșit-o, s-ar stabili în procesul penal, unde partea responsabilă civilmente nu ar participa. Partea responsabilă civilmente ar suporta efectele autorității de lucru ale considerentelor instanței penale asupra acestor două elemente, astfel că șansele unei apărări efective sunt mult diminuate. Nu trebuie ignorată nici realitatea procesului civil, care va împrumuta din procesul penal probe relevante care de cele mai multe ori cântăresc semnificativ

¹⁴ https://www.rejust.ro/intern/98ed64ggg?highlight_phrase=3120/30/2024/a1.

¹⁵ Publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 887 din data de 05 decembrie 2014.

asupra soluției, cum ar fi o expertiză tehnică. Există riscul ca probele administrate în procesul penal să rămână câștigate și celui civil, astfel că și din această perspectivă vătămarea drepturilor părții civile la promovarea unei apărări reale este viciată.

5. Forma pe care obligația procurorului trebuie să o îmbrace

Se pot întrevedea probleme în practică și din perspectiva formei în care procurorul trebuie să exercite obligația impusă de art. 20 alin. (1¹) C. pr. pen., dar îndeosebi a consecințelor nerespectării acesteia.

Legiuitorul impune procurorului obligația de a încheia un proces-verbal în care să consemneze că persoanei vătămate i-au fost aduse la cunoștință dreptul de a se constitui partea civilă și dreptul de a solicita introducerea părții responsabile civilmente.

Apreciem că absența unui proces-verbal nu va atrage sancțiunea nulității relative prevăzute de art. 282 C. pr. pen. în măsura în care consemnarea acestor aspecte are loc în alte acte procedurale, cum ar fi declarația persoanei vătămate, într-o notă telefonică sau adresă. Nu poate fi decelată nicio vătămare procesuală, câtă vreme obligația de încunoștințare are loc.

Prevederile art. 20 alin. (1¹) C. pr. pen. nu trebuie interpretate într-o notă pur formalistă, golind norma de scopul ei. De altfel, din această perspectivă, apreciem că și în măsura în care, întrebată fiind expres la finalul declarației sale, dacă persoana vătămată se constituie parte civilă, iar răspunsul este explicit negativ, procurorul nu mai are obligația de a-i aduce la cunoștință dreptul de a solicita introducerea în cauză a părții responsabile civilmente¹⁶. Participarea în procesul penal a părții responsabile civilmente este condiționată de existența unei acțiuni civile alăturate celei penale.

Mai mult decât atât, chiar și în măsura în care procurorul de caz omite să se pronunțe cu privire la cererea de introducere în cauză a părții responsabile civilmente, dar, printr-o adresă o informează pe aceasta din urmă că va fi angrenată în cadrul procesual din cursul urmăririi penale și îi dă posibilitatea să participe efectiv în cauză, absența unei ordonanțe de admitere a cererii părții civile de introducere a părții responsabile civilmente nu determină incidența vreunei sancțiuni procesuale. Apreciem că o eventuală invocare în cursul camerei preliminare, de către partea responsabilă civilmente, a neregularității rechizitoriului prin raportare la lipsa ordonanței/dispoziției exprese a procurorului de introducere în cauză a acesteia nu poate reprezenta un demers care să se bucure de succes. Câtă vreme partea responsabilă civilmente a avut acces la dosarul de urmărire penală și a avut posibilitatea de a formula cereri și apărări, drepturile procesuale recunoscute de art. 87 C. pr. pen., cu referire la art. 81 C. pr. pen., i-au fost respectate. Absența ordonanței sau dispoziției exprese a procurorului nu împietăiește asupra posibilității părții responsabile civilmente de a participa la cauza penală și de a influența parcursul prin drepturile procesuale pe care le are. Partea responsabilă civilmente trebuie să aibă acces la dosarul de urmărire penală în măsura în care există o solicitare din partea părții civile sau o introducere din oficiu, iar asigurarea acestui acces nu este condiționată de existența unui act procedural emis de procuror. O interpretarea contrară ar însemna un formalism excesiv, care ar goli de conținut art. 21 alin. (1) C. pr. pen.

Cu toate acestea, simpla menționare a părții responsabile civilmente în rechizitoriu la categoria persoanelor care trebuie citate în procesul penal nu acoperă nerespectarea obligațiilor procurorului impuse de art. 20 alin. (1¹) C. pr. pen. și art. 21 alin. (1) C. pr. pen.¹⁷.

6. Remedii procesuale

¹⁶ Încheierile penale din data de 22.10.2024 și 28.11.2024 pronunțate în dosarul nr. 3120/30/2024/a1 de către judecătorul de cameră preliminară din cadrul Tribunalului Timiș, definitive prin Încheierea penală nr. 12/CO/CP/23.01.2025 a judecătorilor de cameră preliminară din cadrul Curții de Apel Timișoara, https://www.rejust.ro/intern/98ed64ggg?highlight_phrase=3120/30/2024/a1.

¹⁷ *Ibidem*.

Omisiunea procurorului de a întreba în mod expres persoana vătămată dacă solicită introducerea în cauza părții responsabile civilmente, omisiunea sau refuzul de a introduce acest subiect procesual chiar și la o solicitare explicită a persoanei vătămate, constituie o neregularitate a actului de sesizare. Această neregularitate trebuie privită din perspectiva art. 346 alin. (3) lit. a) teza finală C. pr. pen.

Din analiza art. 346 alin. (3) lit. a) teza finală C. pr. pen. rezultă că judecătorul de cameră preliminară trebuie să verifice dacă rechizitoriul este regulamentar întocmit, în sensul aptitudinii acestuia de a determina cadrul procesual, obiectul și limitele judecătii.

În practica judiciară s-a propus emiterea unei ordonanțe de introducere în cauză a părții responsabile civilmente în procedura remedii prevăzută de art. 345 alin. (3) C. pr. pen., adică după sesizarea instanței cu rechizitoriul și constatarea neregularității acestuia cu ocazia primei încheieri pronunțate de judecătorul de cameră preliminară.

Acesta nu poate constitui un remediu față de lipsa competenței funcționale a procurorului după emiterea rechizitoriului, conform art. 3 alin. (1) C. pr. pen.¹⁸. Astfel, după întocmirea rechizitoriului și sesizarea instanței, procurorul de caz nu mai are posibilitatea de a întocmi acte procesuale în cauză. Procedura remedii prevăzută de art. 345 alin. (2) C. pr. pen. nu echivalează cu reluarea etapei urmăririi penale, cauza aflându-se tot în procedura camerei preliminare.

În susținerea celor de mai sus stă și Decizia nr. 23/2022 a Înaltei Curți de Casație și Justiție-Completul pentru dezlegarea unor chestiuni de drept în materie penală¹⁹. Chemată să se pronunțe asupra gradului de intervenție a organului de urmărire penală în procedura remedii prevăzută de art. 345 alin. (2) C. pr. pen., Înalta Curte de Casație și Justiție a statuat că „deși realizată de către procuror – în calitate de titular al funcției de urmărire penală și deținător al atributului acuzării-, remediarea neregularităților rechizitoriului nu reprezintă însă materializarea unei inițiative procesuale proprii a acestui organ judiciar”. Prin urmare, emiterea oricărui act de către procuror în procedura remedii atrage sancțiunea nulității absolute a acestuia, potrivit art. 281 alin. (1) lit. b) C. pr. pen.

Apreciem că rechizitoriul este neregulamentar întocmit prin raportare la imposibilitatea stabilirii cadrului procesual corect. Omisiunea introducerii în cauză a părții responsabile civilmente în termenul prevăzut de art. 21 alin. (1) C. pr. pen. determină o diferență între subiecții raportului juridic substanțial și subiecții raportului juridic procesual. Opinăm că scopul dispozițiilor art. 20 alin. (1) C. pr. pen. și art. 21 alin. (1) C. pr. pen, astfel cum au fost modificate, a fost acela de a asigura o suprapunere fidelă între raportul juridic substanțial și cel procesual, sub aspectul subiecților implicați.

Lipsa acestei suprapuneri aduce vătămări substanțiale drepturilor procesuale recunoscute acestor subiecți, așa cum s-a analizat anterior. Sintetizând, perspectiva părții civile putem aminti dreptul de a fi informată cu privire la drepturile sale, conform art. 81 lit. a) C. pr. pen. și dreptul a beneficia de un cadru procesual corect și complet astfel încât să își exercite drepturile substanțiale, două elemente esențiale din perspectiva dreptului la apărare. Dreptul la apărare presupune atât oferirea unui context procesual în care componente sale să poată fi exercitate, dar și o informare clară asupra facilităților procesuale de care partea civilă dispune.

În privința părții responsabile civilmente, având în vedere jurisprudența citată anterior a Curții Constituționale, opinăm că interesul procesual comun cu cel al inculpatului obligă procurorul să îi ofere celei dintâi aceleași garanții ale dreptului la apărare care pot influența cursul cercetărilor penale, cum ar

¹⁸ Încheierile penale din data de 20.11.2023 și 24.11.2023 pronunțate în dosarul nr. 4542/30/2023/a1 de către judecătorul de cameră preliminară din cadrul Tribunalului Timiș, definitive prin Încheierea penală nr. 5/CO/CP/12.01.2024 a judecătorilor de cameră preliminară din cadrul Curții de Apel Timișoara, <https://www.rejust.ro/intern/ee7d33e79>, Încheierile penale din data de 22.10.2024 și 28.11.2024 pronunțate în dosarul nr. 3120/30/2024/a1 de către judecătorul de cameră preliminară din cadrul Tribunalului Timiș, definitive prin Încheierea penală nr. 12/CO/CP/23.01.2025 a judecătorilor de cameră preliminară din cadrul Curții de Apel Timișoara, https://www.rejust.ro/intern/98ed64ggg?highlight_phrase=3120/30/2024/a1, Încheierea penală din 31.10.2024 pronunțată de judecătorul de cameră preliminară din cadrul Judecătoriei Sănnicolau Mare, în dosarul nr. 2205/295/2024/a1, definitivă prin Decizia nr. 1430/CONT/18.12.2024 pronunțată de judecătorii de cameră preliminară din cadrul Tribunalului Timiș, https://www.rejust.ro/intern/86g242d48?highlight_phrase=2205/295/2024/a1.

¹⁹ Publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 665 din 04 iulie 2022.

fi dreptul de a propune probe, de a contesta probe, de a invoca excepții, de participa la efectuarea procedurilor probatorii și a percepe nemijlocit materialul probator.

Toate aceste argumente ce țin de sfera protejării drepturilor părții civile, dar mai ales părții responsabile civilmente, au condus la amendarea prevederilor art. 20 alin. (1) și art. 21 alin. (1) C. pr. pen., amendare care se află într-o relație de interdependență cu aspectul neregularității reglementat de art. 345 alin. (2) C. pr. pen., după cum s-a arătat anterior.

Astfel, din această perspectivă, coroborat cu efectele pe care omisiunea procurorului le are asupra drepturilor persoanei vătămate și a părții responsabile civilmente, singurul remediu eficient constă în restituirea cauzei în vederea refacerii actului de sesizare a instanței.